

**ELS CAPUTXINS DE CATALUNYA
I LA RENOVACIÓ FILOSÒFICA DEL SEGLE XVIII.**

**Notícia de dos manuscrits inèdits
del Curs de Filosofia de Francisco de Villalpando**

Valentí Serra de Manresa

Introducció

L'estudi del segle XVIII, en l'àmbit dels territoris hispànics presenta un especial atractiu; ens captiva principalment aquella simpàtica minoria d'eclesiàstics de tarannà il·lustrat que, en aquella època i circumstàncies, hagueren d'afrontar les hostilitats d'una clerecia i societat civil majoritàriament reaccionària i conservadora.

Amb l'adveniment de la dinastia borbònica, l'any 1700, s'intentà ben aviat de posar remei a la ja endèmica decadència hispana i d'entre els canvis i reformes promoguts pel nou règim, l'Estat borbònic, a través del seu regalisme projectà un seguit de reformes eclesials, les quals, en el seu conjunt es veurien intensificades, alguns anys després, en el regnat de Carles III. És en temps d'aquest monarca, doncs, que coexisteix l'acció d'un col·lectiu minoritari de seglars il·lustrats amb un grup encara més migrat de clergues il·lustrats, els quals, sense massa miraments, eren titllats pels seus contemporanis de jansenistes, gal·licans o afrancesats.

Tots aquests il·lustrats, uns i altres, tal com escriu l'atent observador Alexandre de Laborde, es trobaven només a les capitals i en algunes de les ciutats més rellevants i, el fet de ser massa pocs i d'estar excessivament dispersos els impedia "poder propagar la seva llum"¹. És en aquest context on coincideixen la voluntat de reformar i els desigs d'obertura a la modernitat, –tot promogut per l'Estat i compartit per alguns pensadors eclesiàstics–, que cal inscriure l'acció reformadora del religiós caputxí Francisco de Villalpando (1740–1797).

En la present comunicació no ens ocuparem pas de la vida, projecció i incidència suscidades per Francisco de Villalpando en la renovació filosòfica

1. Vegeu l'obra d'ALEXANDRE DE LABORDE, *Itinéraire descriptif de l'Espagne*, Paris 1834, Vol. VI, p. 1834.

hispana; altres, amb gran competència, ho han estudiat extensament². Ací ens limitarem a presentar com, a partir de l'oficialització del *Curs de Filosofia*³ del P. Villalpando, per voluntat del Consell de Castella, tant a les universitats hispanes com en els estudiantats caputxins, ocasionà una fecunda renovació filosòfica, tot i la desmotivació i, més aviat, recel amb què s'acceptaren les disposicions dels ministres de Carles III.

El P. Germán Zamora (caputxí de la província de Castella traspassat en 1992), en ocasió dels actes commemoratius del IV Centenari de l'adeveniment dels caputxins als territoris ibèrics, amb la fundació en 1578 del primer convent a Sarrià, publicava en la revista *Estudios Franciscanos* un suggestiu treball dedicat precisament a la recepció del "Curs de Filosofia" del P. Villalpando a la Universitat de Cervera l'any 1779, el primer centre d'estudis hispà que seguí el mètode de Villalpando⁴; al llarg del dit estudi, òbviament, el P. Germán es referí també a la recepció del curs entre els caputxins de la província de Catalunya. Pel que fa a la tradició manuscrita que generà el curs villalpandià, el P. Zamora posà de relleu com, en el curs acadèmic de 1788–1789, escassament deu anys després de la recepció dels textos de la *Philosophia* publicats en tres volums a Madrid entre 1777–1778 i oficialitzats en 1779, ja s'havien exhaurit els exemplars i que, per aquesta raó, començà el dictat del "Curs de Filosofia", la qual cosa motivà una important tradició manuscrita adornada amb les aportacions i matisacions dels qui llavors impartien l'ensenyament de

2. Francisco de Villalpando (1740–1797) estudià a la Universitat de Valladolid i l'any 1758 ingressà als caputxins de Salamanca, on ensenyà Filosofia i Teologia. Escriví la famosa *Philosophia ad usum Scholae FF. MM. S. Francisci Cappuccinorum*, (Madrid 1777–1778), 3 vols.; l'any 1779 el Consell de Castella en prescriu la utilització obligatòria a les universitats hispanes i als escolasticats caputxins. Villalpando fou subvencionat pels governs de Carles III i Carles IV i lluità per la modernització de l'ensenyament filosòfico-teològic. Acceptà l'*Enciclopèdia* sense ser "enciclopedista". Sobre la projecció i incidència cultural de Villalpando, hom pot mirar els treballs de BUENAVENTURA DE CARROCERA, *Un capítulo de la historia de la filosofía en España: la obra filosófica del P. Francisco de Villalpando: Estudios Franciscanos* 49 (1948) 56–78; 379–389. Són particularment interessants els estudis del P. GERMAN ZAMORA, *Francisco de Villalpando (1740–1797), protagonista en la introducción oficial de la Filosofía Moderna en la Universidad española*: «Naturaleza y Gracia» 22 (1975) 3–41; 191–224 i, *Universidad y Filosofía Moderna. Labor reformista de Francisco de Villalpando (1740–1797)*, Istituto Storico Cappuccino, (Roma 1989).

3. A la Biblioteca Hispano-Caputxina de Sarrià, a Barcelona, se serva aquesta famosa obra que oficialitzà el Consell de Castella l'any 1779: *Philosophia ad usum Scholae FF. Minorum S. Francisci Cappuccinorum Provinciae utriusque Castellae Accomodata...* in tres tomos distributa. Auctore R. P. Francisco a Villalpando... Tip. J. Ibarra, Madrid 1777–1778. 3 vols.

4. A propòsit de l'acolliment al Principat del curs filosòfic del P. Villalpando, vegeu el treball de G. ZAMORA, "La Filosofía de Villalpando en Cataluña", dins *Estudios Franciscanos*, 79 (1978), 369–405, el qual, alguns anys després, fou resumit i incorporat per BASILI DE RUIB, *La Filosofía del P. Villalpando*, dins: *Els caputxins a la Barcelona del segle XVIII*, Barcelona 1984, 566–583.

la filosofia a Cervera. Semblantment passà entre els caputxins catalans, però ja de bon principi, car en acceptar obediencialment allò que els manava el Consell de Castella, a causa de la pobresa de l'orde només s'adquirien el mínim d'exemplars de la *Philosophia* del P. Villalpando imprescindibles per a l'ensenyament del curs "iuxta methodum villalpandi", els quals es destinaren als lectors (o professors de filosofia) dels escolasticats caputxins, raó per la qual ara es conserven una colla de manuscrits amb interessants aportacions personals dels lectors que impartien la filosofia villalpandiana, confeccionats pels estudiants caputxins de llavors. El P. Germán estudià alguns d'aquests *Manuscrits* i assenyalava la possibilitat que en el futur se'n descobrissin nous exemplars⁵. Efectivament, a la Biblioteca "Hispano-Caputxina" hem localitzat dos manuscrits inèdits inspirats en el mètode villalpandià, dels quals més avall donem notícia i aprofitem l'avinentsa d'aquest I Congrés d'Història Eclesiàstica de Catalunya per a indicar-ne els aspectes més significatius.

El curs de filosofia del P. Villalpando i la renovació filosòfica

L'Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya serva el text de la Circular⁶ que el Consell de Castella adreçà al ministre provincial dels frares catalans, en la qual s'ordenava l'ensenyament de la Filosofia segons el text imprès de Francisco de Villalpando i a l'Arxiu de la Corona d'Aragó hi ha el text dels acords definitorials els quals ens mostra amb tota claredat com amb una gran docilitat a la legalitat i als desigs de la monarquia, més que no pas per un afany sincer de renovació, els caputxins de Catalunya accepten seguir el text imprès de Villalpando: "Por el mes de Diciembre del año 1779 se recibió carta del Real y Supremo Consejo de Madrid, en la que se daba orden para que la Filosofía, se enseñase por el Curso impreso por el P. Francisco de

5. G. ZAMORA, *op. cit.*, 404. També el P. BASILI DE RUBI, en *Els Caputxins...*, 607, en presentar la relació d'obres manuscrites dels caputxins del segle XVIII esmenta l'existència del manuscrit tortosí escrit per fr. Fabià de Barcelona, al fons sense catalogar de l'Arxiu dels Caputxins; actualment duu la signatura BHC, 5-6-17, i en aquesta comunicació donem notícia dels seus continguts i particularitats.

6. Vegeu el text de la circular del Consell de Castella a l'Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya: APCC, *Formació i Estudis*, Llig. A-5-13: *Decreto del Consejo sobre la Filosofía del P. Villalpando*, Madrid, 29 nov. 1779; "con motivo de estarse enseñando, en los más de los Estudios del Reyno, la Filosofía escolástica antigua escrita por varios nacionales con poquísimo adelanto y honor de la Nación, decidió el Consejo providencia... que por donde no se enseñe la Filosofía por las Instituciones del P. Fr. Francisco Jaquier, ni la Física por Munschenbroeck, se estudie desde el curso próximo venidero por el curso del P. Villalpando".

Villalpando; sobre [lo] que se observó dicha orden del modo que se pudo”⁷. Tot i les dificultats econòmiques per a adquirir exemplars, només els imprescindibles destinats al professorat, en 1780 començà l’ensenyament filosòfic segons el mètode villalpandià al convent de Tortosa, sota el mestratge del P. Silvestre de Barcelona⁸. Malgrat les resistències dels frares catalans [i hispans, en general, principalment a Castella] al text villalpandià, a la província de Catalunya quallà molt aviat l’ensenyament de la *Philosophia* del P. Villalpando i, a no trigar, s’encetà un fecund moviment filosòfic de tarannà villalpandista, testificat per la rica tradició manuscrita conservada. A propòsit d’aquests manuscrits, principalment els conservats a la Biblioteca Universitària de Barcelona, el P. Germán Zamora escriu: “conocemos dos reportaciones de su enseñanza [del P. Silvestre de Barcelona], debidas a la pluma de dos de sus oyentes [Domènec de Vilanova i Francesc d’Igualada]. En ambos se declara explícitamente la guía del P. Villalpando”⁹, tal com ja hem indicat més amunt, aquesta primera figura de la investigació villalpandiana apuntava la possibilitat que sorgissin nous manuscrits, tal com seguidament veurem a partir de la descripció dels dos *Ms.* ara descoberts, els quals acrediten la ràpida implantació del curs del P. Villalpando a la Universitat de Cervera i, també, entre els caputxins catalans, la qual cosa ocasionà una fecunda renovació en l’ensenyament de la Filosofia a finals de la divuitena centúria, tot i que, com dèiem ja de bon principi, d’entrada, els caputxins catalans, volien resistir-se a acceptar el text de Villalpando, com mostra la documentació aplegada en el lligall 62, de contingut miscel·lànic, del fons “Monacales–Universidad”, a l’Arxiu de la Corona d’Aragó. Aquesta documentació que matisa notablement “l’optimisme” amb què mirà la recepció de la filosofia villalpandiana, entre els caputxins de Catalunya, tant Germán Zamora com, sobretot, el P. Basili de Rubí. Si ens fixem, doncs, en aquesta documentació del lligall 62, veurem com el 23 de novembre de 1779 el P. Nicolás de Bustillo, ministre provincial dels Caputxins de Castella, s’afanyava a escriure al provincial de Catalunya per a demanar-li

7. Vegeu *Resoluciones de la Reverenda Diffinición de esta Provincia de la Madre de Dios de Cataluña del Orden de Frailes Menores Capuchinos*, fol. 77 a, ACA, *Monacales–Universidad*, Vol. 274, on registra l’acceptació dels caputxins catalans del text villalpandià.

8. En 1780 Silvestre de Barcelona era lector de Filosofia al convent de caputxins de Tortosa i fou l’introduïdor del mètode villalpandià. L’any 1782 fou substituït pel P. Josep–Francesc d’Olot, l’ensenyament del qual ens és reportat en aquest manuscrit de fr. Fabià de Barcelona, ací estudiat. El P. Silvestre fou nomenat secretari general a la Cúria Generalícia de Roma, on morí en 1793. Vegeu BASILI DE RUBÍ, *Necrologi dels FF. MM. Caputxins de Catalunya*, Barcelona 1945, 265.

9. Vegeu el treball de G. ZAMORA, «Estudios Franciscanos» 79 (1978) 387. Els *Ms.* de la BUB, a què fa referència el P. Germán, són el *Ms.* 1258 i el *Ms.* 1236, la descripció dels quals ens és abastada per F. MIQUEL ROSELL, *Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*, Madrid 1961, vol. III, 326–328; 291–293.

l'opinió sobre el text imprès del curs filosòfic villalpandià el qual, d'entrada, no considerava gaire adient per a la preparació filosòfico-teològica dels estudiants caputxins: "Rmo. P. Provincial de Cathaluña y mi Dueño: Discurso habrá ya llegado â manos de V.P.M.R. un decreto del R[eal] Consejo de Castilla para que en nuestros estudios se siga la nueva Philosophia que ha dado â luz el P. Fco. de Villalpando, hijo de ésta [Provincial]; y deseando para mi gobierno inteligenciarme del modo de pensar de V.P.R. y demás PP. Provinciales de España, en atención â estarnos mandada en las Ordenaciones del P. General Capricolense n. 14, y confirmada con Bula del Sr. Bened. 14, que se siga en nuestros estudios la Doctrina del Seráfico Dr. S. Buenav[entura] en el modo posible, y quando no la del Subtil Maestro [Duns Scot]; juntándose a esta poderosa razón... ser inadaptable toda escuela con su sisthema, con otros muchos reparos que no se pueden ocultar â la alta penetración de V.P.R., le he de merecer, pues, me comunique su sentir, para la más azertada dirección en este assumpto"¹⁰. A la petició del Provincial de Castella, el P. Esteve d'Olot donà aquesta resposta, on expressa l'opinió pel text de Villalpando: "para estudiantes religiosos parece no ser de provecho; porque en general su latín pide más atención de la que es menester para lo que se estudia; y contiene tratados que, o són totalmente superfluos, o mejor sería reducirse en gran parte... En la Physica apenas hay cosa que conduzca para la Escolástica ni Moral; y en el tratado "De Corpore humano", que sería bueno para quien se graduase en Médico o Cirujano..."¹¹. En definitiva, que el text era poc adient per als joves caputxins que havien de dedicar-se al ministeri pastoral, i no pas a la cirurgia! Aquesta opinió del P. Esteve és indicativa de les poques ganes de modernitzar-se que tenia la Província de Menors Caputxins de Catalunya i és indicativa del fet que el text del P. Villalpando no tingué pas tan bona acollida com suposaven Basili de Rubí i Germán Zamora; encara més, el P. Esteve d'Olot havia mirat de fer els possibles per demorar l'aplicació del decret del Consell de Castella, estant a l'expectativa de les altres províncies caputxines i, mentrestant, complir la normativa en els mínims; en aquest sentit mirà d'assabentar-se sobre el com i el perquè del dictamen del Consell de Castella, per mitjà del P. Agustín de Toledo. Efectivament, el 8 de desembre de 1779 Agustín de Toledo escrivia al P. Esteve amb aquests termes: "Mi R.P. Vicario Pro[vincial] Fr. Esteban de Olot, mi amigo y Sr., recibo la de V.P.R. y a su contenido digo q. el secretario del Consejo q. escribe (Dn. Ant. M. de Salazar), es escribano de Cámara, el más antiguo, a quien toca de comunicar las resoluciones del Consejo Real de

10. Carta de Nicolás de Bustillo a Esteve d'Olot, Madrid 23 nov. 1779. [ACA, *Monacales Universidad*, Leg. 62, s.f.].

11. Minuta conservada en ACA. *Monacales-Universidad*, Leg. 62, s.f.

Castilla. Esta determinación a q. no se estudie en España otra Filosofía que la del P. Villalpando no era la más acertada, pero empeñados los Fiscales del Consejo en que se lleve a debido efecto, no conviene â impugnar, sino responder por medio del mismo Secretario de Cámara... obedezca muy despacio, que tomándose tiempo se va viendo lo que hacen otros. Todo esto quede entre los dos, que yo procuraré ir sabiendo q. hacen por Castilla las Universidades, a quienes se manda lo mismo”¹². Poc després el Provincial de Castella escrivia al de Catalunya remerciant-li l’opinió tramesa, i es ratificava en l’opinió manifestada pel P. Esteve a propòsit del text villalpandià: “que puede servir de mucho para letrados, pero muy poco para nuestros jóvenes religiosos, que la deben estudiar como preparativo para entrar en la Sda. Theología, Sda. Escritura, inteligencia del Dogma, para pùlpito y confesionario; y si para nada de esto sirve, és inútil y es perder el tiempo. Muchos en ésta [Provincia] son del mismo dictámen, y opuestos â que se curse por ella, como V.P.M.R. me dice en la suya”¹³. Per aquestes motivacions exposades en els textos epistolars ara transcrits, Nicolás de Bustillo i Esteve d’Olot, amb la col.laboració unànime dels altres provincials caputxins, van preparar el text d’una “Representación al Consejo”, conservat a l’Arxiu de la Corona d’Aragó i que finalment no arribà a cursar-se, en la qual s’exposaven les “razones y motivos de la inutilidad que se puede seguir” en cas d’emprar el text villalpandià. Sort que la dita “Representación” no tirà endavant¹⁴ i que obediencialment els caputxins catalans es prengueren més seriosament el compromís d’aprendre la filosofia seguint el mètode de Francisco de Villalpando; altrament mai no s’hauria generat la fecunditat d’un moviment villalpandista a la província, el qual, tal com preveia Campomanes, seria beneficiós per als estudiants caputxins “por la sólida instrucción que de esta obra les resultará”¹⁵. Una vegada més, la docilitat dels frares a la legalitat civil si us plau per força

12. Carta d’Agustí de Toledo, ex-provincial de Castella, a Esteve d’Olot, Madrid, 8 des. 1779. [ACA, *Monacales-Universidad*, Leg. 62, s.f.].

13. Carta de Nicolás de Bustillo a Esteve d’Olot, Madrid 15 des. 1779. [ACA, *Monacales-Universidad*, Leg. 62, s.f.].

14. Esborrany del text conservat en ACA, *Monacales-Universidad*, Leg. 62: “Sobre estudiar la Philosophía de Villalpando, se había pensado recurrir con esta Representación, pero tomando el parecer de hombres juiciosos, fueron de parecer no se recurriese, por lo q. se suspendió este recurso o Representación”. El recurs preparat pels caputxins conté les motivacions que induïen els frares a no acceptar el text villalpandià, d’entre les quals volem destacar “que abunda de términos bastante escabrosos, y apenas se hallan en el Calepino, ni en otros diccionarios que se usan comunmente” i, a part del llatí difícil, s’esmenten un seguit de tractats considerats impropis per als estudiants destinats al sacerdocí, principalment el “De generatione”.

15. Vegeu Carta de D. Pedro Rodríguez de Campomanes al Provincial dels Caputxins de Catalunya, Madrid 20 des. 1779 [ACA, *Monacales-Universidad*, Leg. 62].

explica els canvis ocorreguts a l'interior de la província, en aquest cas de renovació i obertura a la modernitat tal com desitjaven els consellers i ministres de Carles III¹⁶.

Dos nous manuscrits de filosofia villalpandiana

El primer manuscrit duu la signatura *BHC 5-6-19*, i aplega els tractats de Lògica i Metafísica que s'impartien a la Universitat de Cervera, seguint el mètode de Francisco de Villalpando, des del 26 de novembre de 1779, tal com llegim en el fol. I de l'esmentat manuscrit: *Systema Philosophicum Supremi Castellae Senatus Imperio Academiae Cervariensi praescriptum á die vigesima sexta Novembris anno 1779*. Hi ha indicis suficients per a afirmar que la portada fou arrencada expressament; a la guarda, però, hi ha escrit el nom de l'estudiant propietari: "De Miquel Dorca", la qual cosa ens fa pensar, junt amb les nul.les referències a aspectes de la vida caputxina a les notes del colofó, que el Ms. no fou escrit per cap estudiant caputxí, sinó més aviat a les aules de la Universitat de Cervera on, a partir de 1787, quan començà d'exhaurir-se l'edició impresa de la *Philosophia* de Villalpando els catedràtics dictaven les lliçons i, això, tal com s'ha dit més amunt, encetà una doble tradició manuscrita: els manuscrits ceriverins i els que s'escriuien als escolasticats dels caputxins catalans on, ja d'entrada, l'escassetat dels textos impresos, a causa de "las penurias que nos obliga a vivir la pobreza de nuestro Instituto"¹⁷, motivà una prompta tradició manuscrita del "Curs de Filosofia" del P. Villalpando.

Aquest manuscrit copiat per Miquel Dorca (deu ser nebot del Dr. Xavier Dorca, canonge gironí, catedràtic de retòrica a la universitat ceriverina els anys 1772-1778 ?) conté en la seva integritat els tractats de Lògica i Metafísica; és relligat en pergamí i, a excepció de la portada que li fou llevada, està molt ben conservat. En el "Proemium" es lloa la modernitat del mètode filosòfic del "Sapientissimum Patrem Franciscum á Villalpando, Philosophiae ac Theologiae Professorem Ordinis Capuccinorum" i, seguidament, comença el text filosòfic que ocupa 441 pàgines: la Lògica, de la p. 2 a la p. 230, i la Metafísica, de la p. 231 a la p. 441. A la darrera pàgina trobem el colofó, en el

16. Vegeu Carta d'Esteve d'Olot a Campomanes, Barcelona 30 des. 1779, [ACA, *Monacales-Universidad*, Leg. 62, s.f.: "Mientras estará a mi cargo [la Provincial], haré todo el posible esfuerzo para la provisión de lo que será menester conducente al más puntual cumplimiento de lo acordado por su Alteza".

17. Carta d'Esteve d'Olot a Campomanes, Barcelona, 30 des. 1779 [ACA, *Monacales-Universidad*, Leg. 62].

qual sense esmentar l'any, es posa el contingut sota la protecció divina i sota el patrocini de la Immaculada Concepció, titular de la Universitat de Cervera: "Cedat ergo 2da. Philae. Pars in Omnipotentis Dei eiusque Immaculatae Matris tutelarior nostrae", però no hi ha cap data cronològica.

La primera part del Ms. dedica expressament un seguit de ratlles a l'origen, natura i existència de les coses (pp. 2-16), amb interessantíssimes referències als més destacats pensadors de la modernitat: Galileu, Bacon, Malebranche, Newton, Locke, Wolff, etc.; per exemple, a la p. 14 s'esmenten: "Galileus Galilei, Descartes, Nicolaus Malebranchius, Franciscus Baco, Joannes Lochius, Isaacus Neutonius, Christianus Volfius...", els quals són presentats com els principals renovadors de la Filosofia. Després, el Ms. tracta aspectes distints de la "Logica Parva": dialèctica, les operacions de la ment, els sons, els noms i les paraules (amb interessants aportacions a la filosofia del llenguatge, pp. 20-29), els sil·logismes, etc., etc. En la "Logica Maior" hom troba un acurat tractament d'importants qüestions com les idees, la ciència, la metodologia i, òbviament, "De ipsa Logica", a les pp. 77-97, amés d'un important tractament sobre les possibilitats del coneixement a les pp. 187-190. Després, en la segona part del Ms. hi ha el tractat de "Metafísica", en el qual, seguint la metodologia escolàstica (qüestions, objeccions, demostracions o solucions) s'estudien les diverses parts del tractat: primer l'ontologia pròpiament dita, amb suggestives referències a la finitud de l'ésser, els principis, les causes, essència i existència, etc. (pp. 231-307). Després ve l'estudi de la Teodicea (Theosophia: de Deo eiusque attributis), on s'aborda el tema de l'absolutesa de Déu, l'essència i unitat divines, els àngels, l'ànima humana, etc. (pp. 308-441). El text del Ms. acaba amb una invocació a la Immaculada Concepció, patrona de la Universitat de Cervera.

El segon Ms. duu la signatura *BHC 5-6-17*, i aquest és genuïnament de factura caputxina. Fou escrit al convent de Tortosa on, el P. Silvestre de Barcelona¹⁸ explicà, per primera vegada, el curs de Filosofia del P. Villalpando, el qual, poc després, a partir de 1782, prosseguí el P. Josep-Francesc d'Olot. En el colofó del Ms. hi ha un seguit de dades molt interessants per a la contextualització i datació del Ms., tal com exposarem més avall, però no hi consta la data. La redacció del text és deguda a fra Fabià de Barcelona, és relligat en pergamí i consta de 412 pàgines numerades, a més d'un índex, sense paginar, al final, del qual només es conserva un full. El títol ocupa la p. 1 i diu així mateix: *Sub protectione Iesu, Mariae, Ioseph,*

18. Aquest Ms. de la *BHC 5-6-17*, a semblança del Ms. 1258 de la BUB, conté afinades il·lustracions de figures geomètriques, físiques i astronòmiques. L'un i l'altre foren escrits a Tortosa, "in convento nostro Dertuse", on llavors hi havia l'escolasticat de filosofia de la província caputxina.

S.P.N.S. Francisci, necnon Doctoris Mirabilis Divi Bonaventurae, incipiunt INSTITUTIONES PHILOSOPHICAE ad triennemalem cursum in claram concinnatam que formam redactae pro ratione eformanda, tum pro rerum naturalium cognitione adipiscenda lucem praebente a R. P. FRANCISCO A VILLALPANDO Capuccino. Fr. Fabianus à Barchinone, scripsit. La filosofia que ensenyaven els caputxins de la província de Catalunya estava molt inspirada en Sant Bonaventura¹⁹, malgrat que a partir de la divuitena centúria, pel que fa als frares catalans, el vessant bonaventurià es troba en l'orientació i utilització del mètode "sapiencial", més que no pas en els continguts i problemes plantejats i les solucions donades. Es tracta, doncs, de donar prioritat a la "unctio", per damunt de la "speculatio".

La datació del Ms., tot i l'abundància de dades aportades en el colofó, no es pot precisar amb exactitud; podem dir, tan sols, que fou escrit entre 1783–1786, anys que corresponen al provincialat del P. Sever de Barcelona, i any en què s'acaba el pontificat a Tortosa del bisbe Pedro Cortés. Vet ací el que ens diu el colofó: "Finis ergo inpositus est istis laboribus Ecclesiae gubernante: Smo. Pontifice Pio VI, que Deus prosperet; Rege N. Carolo III feliciter regnante; et Illmo. Dno. Petro Cortés Dioscesen Dertusentem regente; et q. ad nos pottissimum spectat Rmo. P. Erardo a Rekesburgo totius nostrae Congregationis Minister Generalis; et admodum Rdo. P. Severo à Barcinone hujus nostrae Provinciae Ministro vigilantissimo, quos Deus illuminet et omnes ad illis ad gloria nos perducatur. Amen".

Aquestes *Institutiones Philosophicae* recullen els tractats villalpandians de Lògica, Física i Metafísica. Abans de la presentació sistemàtica del tractat de Lògica, se'ns esbossa unbreu història de la Filosofia, amb principal accent envers els pensadors de més incidència en la modernitat, dels quals els frares

19. Sobre l'adscripció dels caputxins de Catalunya a la filosofia i teologia bonaventuriana, vegeu el treball de BASIL DE RI BI, *Els caputxins a l'Escola de Sant Bonaventura: «Estudios Franciscanos»* 75 (1974) 411–423, on posa de relleu tota la producció filosòfico-teològica dels frares catalans, d'inspiració bonaventuriana. Durant una colla d'anys, els caputxins d'abans de l'exclaustració, principalment durant la dissetena centúria, a les Províncies d'Europa, empraren l'edició de la "Summa" de Sant Bonaventura, que preparà i comentà el famós predicador caputxí Pedro Trigo de Calatayud. [*Sancti Bonaventurae ex Ordine Minorum... Summa Theologica. Commentariis illustravit R. P. Petrus Trigosus, Ordinis Sancti Francisci Capuccinorum*, Romae, Typ. Vaticana, 1613]. L'any 1757, Seraphinus a Ziegenhals (Capricollensis) insistí en la formació bonaventuriana dels frares caputxins: "In tradendo philosophiam no sequatur quilibet P. Lector genium suum, neque sensum recentiorum philosophorum: sed, uti nostrae Constitutiones hortantur, sententiam S. Bonaventurae"; d'aquí que a causa d'aquesta prescripció els caputxins fessin resistència a l'acceptació del curs villalpandià. El text d'aquesta carta circular del 6 d'octubre de 1757 fou publicada per MELCHIORE A POBLADURA, *Litterae Circulares Superiorum Generalium OFM Cap. (1548–1803)*, Roma 1960, 253–268.

caputxins, malgrat la senzillesa que els caracteritzava, ja eren coneixedors abans de seguir el Curs filosòfic del P. Villalpando, la qual cosa obliga a matisar el que tantes vegades s'ha repetit a propòsit de la pressumpta ignorància dels religiosos mendicants, i les traves que consegüentment haurien posat al moviment il·lustrat hispà. L'actitud obediencial dels religiosos a l'autoritat civil ocasionà, en les darreries del segle XVIII, aquesta renovació filosòfica, que donà els fruits que esperava el govern de Carles III. Efectivament, a les pàgines 17–19 d'aquest manuscrit villalpandià trobem una detallada relació de les figures que, més clarament, marcaren la renovació de la filosofia europea: Descartes, Newton, Locke, Wolff, etc: “Antiqua foedata philosophia emmendata, et ut pluribus place, nova excogitata. Inter Galios florii Renatus Descartes; apud Anglos, inter alios, ingenio quidem fammosos eminent Newton...”, i més endavant s'afegeix: “inter Anglos Joannes Lokius. In Germania conciderandi veniunt Thomasius et Volfius”.

Després d'aquesta part introductòria, dedicada a la història de la Filosofia, el text que ens escriví Fabià de Barcelona ofereix l'estudi de la “Logica Parva” (p. 18–85) i, després, la “Logica Magna” (p. 86–197), amb molt bones indicacions a propòsit del món de les idees, coneixement i llenguatge. A diferència del Ms. anterior, redactat a la Universitat de Cervera, aquest Ms. tortosí afegeix la “Physica Generalis” (pp. 199–412), on s'estudia detalladament el moviment, el temps, el buit: “De motu, locu, vacuo et tempore” (pp. 228–255), amb curioses referències als experiments de R. Boyle, a propòsit de la creença en el buit: “in physica notissimum est experimentum machinae pneumaticae, q. vocatus vacuum boyleanum... clare deducit spatium vacuum in universo” (p. 247). Tot seguit, el Ms. s'interessa per l'estudi de l'aire i del vent, amb bellíssimes i acurades il·lustracions de la Rosa dels Vents, p. 264–265 i, després, segueix l'estudi dels elements: foc, aire, aigua; la llum i els colors; les olors i les sensacions, etc. “de sono, odore et sapore”, pp. 291–306, i un interessantíssim capítol sobre el magnetisme i l'electricitat²⁰, “De Magnete et electricitate” (pp. 306–309), i també un suggestiu capítol sobre cosmologia amb precioses il·lustracions a la p. 319, on es refusen els plantejaments de Ptolomeu i

20. Aquestes afeccions dels frares caputxins a la física, magnetisme i ciències en general ja van causar un gran impacte a Humboldt quan, en visitar les missions dels caputxins a la Guatiana, el sobtà l'existència, a la cella on s'hostatjava, de “una colección de libros bastante considerable. Allí se hallaba, junto al *Teatro Crítico* de Feijoo y las *Cartas Edificantes*, el *Tratado de Electricidad* del Abate Nollet. Díriase que los progresos de las ciencias llegan hasta los bosques de América”. [Vegeu A. DE HUMBOLDT, *Viaje a las regiones Equinociales*, Vol. II, Caracas 1941, 41].

Copèrnic, i s'accepta la posició intermèdia de Tico Brahe²¹. El Ms. acaba amb el tractat de *Metafísica*: “*Tertia Philosophiae pars Methaphisicam Universam complectens*”, pp. 342–412, on amb una metodologia molt precisa, s'analitzen les propietats dels “ens”, la substància, existència, etc.; el Ms. finalitza amb el “*De anima vel mente humana*”, pp. 372–412.

L'anàlisi d'aquest Ms. ens ha evidenciat una actitud eclèctica en una doble vessant; d'una banda incorpora la modernitat (tal com prescriví el Consell de Castella) i, per l'altra, trobem una barreja de l' influx dels pensadors antics i moderns, aportat per la creativitat del professorat dels escolasticats de filosofia dels Caputxins de Catalunya, els quals saberen conjugar les aportacions de l'escolàstica tomista i bonaventuriana amb el cartesianisme (pp. 387–389), i amb un menor grau d'incidència l'empirisme anglès, quetanta importància li atorgà Villalpando en el curs imprès de Filosofia que, en 1779, oficialitzà el Consell de Castella.

Conclusió

La presentació d'aquests dos Ms. villalpandians, descoberts recentment i, especialment el de factura caputxina, escrit per fra Fabià de Barcelona al convent de Tortosa entre 1783–1786, ens ha ajudat a prendre consciència com, a partir de l'acceptació obediencial del decret del Consell de Castella del novembre de 1779, en què es demanava que s'utilitzés el text de la *Philosophia* del P. Villalpando s'encetà entre els Caputxins de Catalunya, tal com preveia i desitjava el govern de Carles III, un fecund moviment de modernització, visibilitzat en l'ensenyament de la Filosofia *iuxta methodum Patris Villalpandi*, del qual manllevaren, hàbilment, el mètode eclèctic obert a les problemàtiques que plantejava la modernitat. Els frares catalans, però, no es quedaren només en l'eclecticisme villalpandista, ni tampoc, exclusivament, amb aportacions de la modernitat, ans saberen conjugar, fecundament i admirablement, la unció i l'especulació dels mestres antics amb l'experimentació dels moderns. El caràcter eminentment pràctic (més que no pas escolàstic-teòric) que havien de tenir els estudis filosòfico-teològics a realitzar pels joves caputxins, essencialment destinats a l'evangelització dels estaments més populars de la societat, explicaria la ràpida acceptació i consolida-

21. Tycho Brahe (1546–1601), astrònom danès que en 1597 s'exilià a Praga i col·laborà amb Kepler. S'oposà a les teories copernicanes i bastí un nou sistema intermedi entre el ptolemaic i el copernicà; la novetat de Brahe està a presentar una visió del cosmos on els planetes giren entorn del Sol i, alhora, aquest gira entorn de la Terra. A les pp. 312–313 del nostre Ms. tortosí figura un dibuix del sistema de Tycho Brahe, i a la p. 311 s'afirma, rotundament, que “*solum systema tycanicum admisi potest*”.

ció del “methodum Patris Villalpandi”, però sense descurar mai l’harmonització dels elements encara prou vàlids de la Lògica, la Física i la Psicologia tradicionals, tant en la línia pre-il·lustrada de Leibniz i Wolff com des de l’actitud racional de Descartes i l’empirisme sensista de Locke, d’una banda; com, per l’altra, amb l’agosarat plantejament de qüestions a propòsit del coneixement crític, en part coincidents amb els pressupòsits de la “Crítica de la Raó Pura” de Kant, publicada tres anys després de la *Philosophia* de Villalpando. Aquesta actitud harmonitzadora és, de fet, la mateixa que animà els caputxins de la restauració, plasmada en aquesta significativa frase del P. Miquel d’Esplugues, que llegim en el més clàssic dels llibres de l’espiritualitat caputxina: *conservar progresando*²².

Poc després d’encetada la dinovena centúria, l’any 1802 coincidí, pràcticament, la visita dels Reis a la ciutat de Barcelona amb la visita canònica del pare general Nicolás de Bustillo, aferrissat antivillalpandista, el qual, en unes ordinations²³ de l’any 1803, prohibí l’ensenyament del mètode filosòfic del P. Villalpando i recomanà la utilització del text del P. Tomàs de Charmes²⁴, caputxí de la província de Lotaríngia.

22. Vegeu MIQUEL D’ESPLUGUES, *El Capuchino retirado*, Barcelona 1904, Introducció, p. XII.

23. Vegeu *Adiciones á la Pastoral de Nro. Rmo. P. General, fr. Nicolás de Bustillo, dadas en la Santa Visita de esta Provincia de la Madre de Dios de Cataluña. Año 1803*, dins: *Ordinacions Provincials*, vol. III (Anys 1800–1833), a APCC, A–1–21.

24. Els textos recomanats són: THOMAS A CHARMES, *Compendium Theologiae Moralis*, Matriti, Typ. Beneficentiae, 1806, etc., extractada de la *Theologia Universa*, publicada en 7 vols. a Nancy en 1751. Durant l’exclaustració, i quan es restaurà la vida caputxina al convent d’Arenys de Mar en 1863, es prosseguí l’ensenyament filosòfico-teològic, seguint els textos de Tomàs de Charmes, com prova per exemple el següent Ms., el qual procedent de la Biblioteca conventual d’Arenys, se serva en l’actualitat a l’Arxiu Provincial dels Caputxins: *Theologia Dogmatica redacta in Compendium per interrogata et responsa, ad usum Examinandorum; necnon Examinatorum; Extracta ex Compendio R. P. THOMAE EX CHARMES, Ordinis Minorum Sti. Francisci Capuccinorum. A P. Joanne ab Albi, Religiosus eiusdem Ordinis. Anno 1838. Tertio exilii sui* (BHC. Sig. 7–6–33).